

Ристо Илиоски
Доктор на правни науки
ristoi@yahoo.com.

УДК.347.4/.5(497.7)

Марија Амповска
Доктор на правни науки, доцент,
Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Правен факултет,
marija.ampovska@ugd.edu.mk

ВИДОВИ НА СТЕКНУВАЊЕ БЕЗ ОСНОВА

Апстракт

Иако според одредбите на нашиот Закон за облигационите односи стекнувањето без основа може да настане на било кој начин, сепак во практиката се јавуваат неколку најчести начини на стекнување без основа кои станале типични случаи на овој вид на облигационен однос. Идентификувањето и анализата на типичните случаи на стекнување без основа во македонското право и во правната теорија се наметна како природен следбеник на претходниот труд на авторите во рамки на кој се направи проучување на стекнувањето без основаа, почнувајќи од самата термилошка поставеност, поимно определување, неговите дилеми, потребните услови за настанување, и дејството, односно содржината на облигацијата. Во овој труд акцентот ќе биде ставен токму на прашањето за случаите на стекнување без основа, поконкретно на исплата на недолгувано, исполнување на обврска чиј основа не се остварил, исполнување на обврска чиј основа подоцна отпаднал, употреба на ствари во туѓа корист, употреба на туѓи ствари во своја корист и стекнување без основа со дејство на трето лице или надворешен настан.

Клучни зборови: *стекнување без основа, збогатување, имот, облигационен однос, збогатено лице, осиромашено лице.*

Risto Ilioski, PhD in Law
ristoi@yahoo.com

Marija Ampovska
Assistant professor Faculty of Law University Goce Delchev Shtip
marija.ampovska@ugd.edu.mk

TYPES OF ACQUIRING WITHOUT GROUND

Abstract

Although according to the provisions of our Law on Obligations, the acquiring without ground can occur in any way, however in practice there are several most common ways of acquiring without ground that have become typical cases in this type of obligational relationships. The identification and analysis of the typical cases of acquiring without ground in the Macedonian law and in the legal theory have been imposed as a natural follower of the authors' previous work which contained the study of the acquiring without ground, through the terminology itself, the definition, its dilemmas, the necessary conditions for the occurrence, and the content of the obligation. In this paper, the emphasis will be placed precisely on the issue of cases of acquiring without ground, in particular the payment of non - existing obligation, fulfillment of an obligation whose basis was not realized, fulfillment of an obligation whose foundation was subsequently dropped, use of items in another's favor, enrichment due to a third party action or vis major.

Key words: *Acquiring, ground, enrichment, property, obligation, enriched person.*

Вовед

Кога во општествено правните односи меѓу физички и правни субјекти ќе дојде до премин на имотот на едно лице, вклучувајќи го тука и стекнувањето корист со извршено дејствие, на било кој начин во имотот на некое друго лице, а тоа преминување нема свој основ во некоја правна работа или во закон се создаваат општите претпоставки за настанување на посебен вид на облигационен однос, познат како стекнување без основа. Основната обврска која за должникот произлегува од овој вид на облигационен однос е да се врати тој дел од имотот, ако тоа е можно или да се надомести вредноста на

постигнатата корист од страна на стекнувачот без основа.¹ Иако одредбата на законот укажува дека до стекнување без основа може да дојде на било кој начин, сепак во практиката и во правната теорија се диференцирале неколку видови, односно типични случаи на стекнување без основа чиј приказ и продлабочена анализа ќе бидат предмет на овој труд. Во нашата правна теорија² се среќава една генерална поделба на стекнувањето без основаа на три основани видови: стекнување без основа со дејствие на осиромашениот, стекнување без основа поради дејствие на збогатениот и стекнување без основа поради дејствие на трет или надворешен настан. Ваква поделба среќаваме и во компаративната правна теорија, каде воедно се истакнува дека класификацијата на случаите на стекнување без основа се прави со оглед на причините за стекнувањето без основа, а секој од случаите на стекнување без основа има свои посебни претпоставки кои претставуваат конкретизација на општите претпоставки што ја прави потребата од класификација уште поизразена.³ Оваа поделба ќе биде појдовна основа за структурирањето на нашиот труд и следејќи ја истата ќе бидат анализирани овие три посебни видови на стекнување без основа. Сепак, самата природа на материјата бара понатамошно структурирање на основните видови преку одредени посебни ситуации или подвидови. Како посебни ситуации во кои може да дојде до стекнување без основа со дејствие на осиромашениот се сметаат: исплата на недолгувано, исплата во однос на основа што не се остварил и исплата на недолгувано во однос на основот кој престанал да постои. Понатаму, како посебни ситуации во кои доаѓа до стекнување без основа поради дејствие на збогатениот е случајот на употреба на туѓа ствар во своја корист и на крајот кај стекнувањето без основа поради дејствие на трет или надворешен настан се среќаваме со една посебна ситуација, случајот на мешање и спојување ствари на различни сопственици поради дејствие на трет или надворешен настан.⁴ Сите овие видови и посебни ситуации ќе бидат претставени преку призмата на нашата правна теорија, нашиот законодавец, како и компаративната правна теорија.

¹Член 199 од Закон за облигационите односи "Службен весник на Република Македонија" бр. 18/2001, 78/2001, 04/2002, 59/2002, 05/2003, 84/2008, 81/2009, 161/2009 и 123/2013.

²Галев Гале, Дабовиќ Анастасовска Јадранка, *Облигационо право*, Скопје, 2008 стр.772-773.

³Радишиќ Јаков, *Облигационо право, општи део*, Београд, 2004, стр. 295.

⁴Галев Г., Дабовиќ Анастасовска Ј., *Облигационо право*, Скопје, 2008, стр. 775.

1. Стекнување без основа со дејствие на осиромашениот

Во правната литература се среќаваме со мислењето дека стекнувањето без основа најчесто настанува како резултат на дејствие на самиот осиромашен, а дејствието може да се состои во пренос на право на ствар, владение на ствари или во давање услуга.⁵ Се смета дека стекнување без основа постои и кога одредено лице ќе го пренесе само владението врз стварта, било да е тоа поради природата на правниот однос или поради тоа што и тој не е сопственик на истата, како и во случаите кога дејствието се состои во вршење одредени услуги, а договорот е прогласен за ништовен, бидејќи недостатокот на основаот не може ниту да ја спречи ниту да ја намали користа од услугата.⁶ Во рамки на стекнувањето без основа со дејствие на осиромашениот ќе разгледаме неколку посебни случаи. Се работи за исплата на недолгувано, исплата каде основаот не се остварил и исплата каде основот подоцна отпаднал.

1.1. Исплата на недолгуваното (*condictio indebiti*)

Исплата на недолгуваното се смета за една од најзначајните типични случаи на стекнување без основа.⁷ Се смета дека оној кој во заблуда или поради незнаење на друг ќе му даде одредена ствар или ќе стори нешто што не бил должен да го стори, може да бара од стекнувачот да се врати применото, односно да се даде одреден надомест за стореното. Притоа, во правната теорија се напоменува дека "давањето на ствари" треба да се сфати во најшироко значење, кое ја опфаќа и исплатата на паричен износ и преносот на одредени права.⁸ Но, стекнување без основа не настанува во секој случај, туку само при исполнетост на одредени претпоставки. Во правната литература се зборува за исполнетост на три услови: плаќањето да е направено *solvendi causa* (*solvendi causa* ја претставува намерата на едно лице кое врши исплата да исполни свој долг – *animus solvendi*, каде што под исплата се подразбира не само плаќање на паричен износ, туку и предавање на ствари или извршување на одредени дејствија), да е платен привиден долг, односно долг кој не постои било од причина што никогаш не постоел, или поради тоа што во времето на исплатата

⁵Радишиќ Ј., *Облигационо право, општи део*, Београд, 2004, стр. 295.

⁶*Ibid.*

⁷Jakšić Stevan, *Obligaciono pravo opšti dio*, Sarajevo, 1960, str. 367.

⁸*Ibid.*

престанал да постои поради претходна исплата, компензација и слично⁹ и третиот услов е осиромашениот да бил во заблуда.¹⁰

Од друга страна, во компаративната правна теорија се среќаваме и со класификација на четири елементи кои ги содржи овој посебен случај на стекнување без основа, а воглавно содржината и опфатот и на двете поделби е исти. Зборуваме за следниве елементи:¹¹

А) верување дека долгот постои, каде се вброени и случаите кога едно лице ќе исплати туѓ долг во заблуда, при погрешно уверување дека е должен да плати. Во врска со значењето на заблудата за постоењето на стекнување без основа, во споредбената судска практика се среќаваме со одлуката дека не постои стекнување без основа кога договорните страни утврдиле ориентациона цена за купопродажба на одредена ствар, а по извесно време продавачот му испорача на купувачот технолошки усовршена ствар по повисока цена, а купувачот ја платил разликата во цената, согласувајќи се со промената на цената, по подобрување на ствартата. Од друга страна, во судската практика се смета дека стекнување без основа ќе постои ако купувачот, на денот на испораката на возилото ја платил разликата во цената, верувајќи во заблуда дека продавачот се придржувал до редоследот на испораката, ако докаже дека зголемувањето на цената не би настанало доколку продавачот се држел до редоследот на испораката.¹²

Б) постоење на сознанието кај осиромашениот дека не е должен да направи исплата, но сепак исплатата е направена, а правото на поврат на исполнувањето е задржано, или ако платил со цел да избегне принудно извршување или некоја друга принуда.¹³

В) исплата пред рок или пред исполнување на услов не претставува стекнување без основа бидејќи се смета дека тој платил постоечки долг.¹⁴

Г) извршување на некоја природна обврска или морална или општествена должност не претставува стекнување без основа. Така, не се смета за исплата на недолгувано ниту извршувањето на некоја природна или натурална

⁹Ђurović Radomir, Dragišević Momir, *Obligaciono pravo sa poslovima prometa*, Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 200.

¹⁰Види за овие три услови кај Галев Г., Дабовиќ Анастасовска Ј., *Облигационо право*, Скопје, 2008 исто и Радишиќ Ј., *Облигационо право, општи део*, Београд, 2004, стр. 296 и Вikić Abedin, *Obligaciono pravo, opći dio*, Sarajevo, 2007, стр. 251.

¹¹Антић Оливер, *Облигационо право*, Београд, 2009, стр. 534-535.

¹²Се работи за одлука на Врховен суд на Босна и Херцеговина, Рев. 333/88 од 16.06.1988, според Вikić А., *Obligaciono pravo, opći dio*, Sarajevo, 2007, стр. 252.

¹³Во член 200 од ЗОО е содржано истото решение според кое: "Тој што ќе изврши исплата знаејќи дека не е должен да плати, нема право да бара враќање, освен ако го задржал правото да бара враќање или ако платил за да ја избегне принудата."

¹⁴ Вikić А., *Obligaciono pravo, opći dio*, Sarajevo, 2007, стр. 252.

облигација или она што е дадено или направено на име на извршување на некоја морална или општествена должност.¹⁵ Во поглед на законодавните решенија во нашето право можеме да кажеме дека истото решение е содржано во член 202 од нашиот ЗОО според кој: "*Не може да се бара она што е дадено или сторено на име извршување на некоја природна обврска или некоја морална или општествена должност.*"

1.2. Исплата каде основот не се остварил (condictio causa data, causa non secuta)

До стекнување без основа доаѓа во случај кога се исполнува одредено дејствие со оглед на основ кој се очекува да се оствари во иднина, но подоцна основот нема да се оствари.¹⁶ Притоа, во правната теорија се истакнува едно правило во споредбеното право според кое не може да се бара враќање доколку остварувањето на целта од почетокот било невозможно и ако лицето кое го извршило дејствието го знаело ова или ако тој го спречил остварувањето на целта, спротивно на начелото на совесност и чесност.¹⁷ Во овие случаи не може да се бара враќање на даденото, но во теоријата се среќаваме со мислењето дека може да се бара враќање на даденото ако: "... исплатата е извршена во очекување дека и другата страна ќе ја изврши својата обврска, а тоа извршување стане невозможно поради дејство на виша сила. Со оглед на тоа дека кај товарните и двостранообврзувачките договори постојат два заемно условени основи, а еден не се остварил, купувачот има право на поврат на купопродажната цена со оглед на основот кој не се остварил".¹⁸

И во нашата правна теорија се среќаваме со мислењето дека во овој случај – кога исполнувачот го спречил настанувањето на основот тој нема

¹⁵Đurović R., Dragišević M., *Obligaciono pravo sa poslovima prometa*, Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 200, исто и Vikić A., *Obligaciono pravo, opći dio*, Sarajevo, 2007, стр. 251 каде е прикажан случајот од судската практика според кој право на поврат на средства врз основаа на стекнување без основа нема сопругата која носела храна, средства за лична хигиена и слично на супругот додека бил на рехабилитација, бидејќи ваквите постапки имаат значење на морален чин.

¹⁶ Примери за вакво стекнување без основаа кои ги среќаваме во правната литература се следниве: една од страните на договорот почне со исполнување на договорените обврски, на пример однапред плати износ на име на закупнина, а договорот воопшто нема да се склучи, или кога некој ќе предаде меница за иден заем па заемот нема да се оствари, според Đurović R., Dragišević M., *Obligaciono pravo sa poslovima prometa*, Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 201.

¹⁷Đurović R., Dragišević M., *Obligaciono pravo sa poslovima prometa*, Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 201.

¹⁸ Milošević Ljubiša, *Obligaciono pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1982, стр. 208.

право на враќање, туку може да се примени правилото според кое се смета дека условот е остварен ако неговото остварување, спротивно на начелото на совесност и чесност, го спречи страната врз чиј товар е определен.¹⁹ Ова правило е содржано во членот 66 став 4 од нашиот ЗОО.²⁰

Овој вид на стекнување без основа има одредени сличности со исплата на недолгуван долг, бидејќи самиот случај е случај кога се исплаќа недолгувано, но со една суштинска разлика, а тоа е: лицето што исплаќа долг знае дека плаќа недолгувано, тој не се наоѓа во заблуда дека долгот постои, но неговата заблуда се однесува на околноста дека долгот подоцна ќе настане. Во правната теорија се смета дека овој вид на стекнување без основа настанува и во случај кога лицето кое исплаќа без основа не очекува помеѓу него и примателот на исплатата да настане облигационен однос, туку има само убедување дека примателот на исплатата ќе исплати ветена исплата на доброволна основа, а на крајот до такво исполнување нема да дојде.²¹ Во оваа група на случаи вообичаено се вбројува и случајот кога некој даде подарок на друг поради брак што даропримателот треба да го склучи, а до склучување на брак нема да дојде, иако постојат и спротивни размислувања според кои ова е случај на отпаѓање на основ, поради што договорот може да се отповика, па дури подоцна да се бара враќање на исплатеното.²²

Од друга страна, во правната литература се среќаваат и размислувања дека во овие случаи постои правен основ на кој е засновано сторувањето, давањето и слично, односно постои правна врска помеѓу двете лица. Тој правен основ, односно правната врска во овој случај е договорот за подарок, но тој однос постои само поради некој друг, очекуван правен основ, за кој постои верба дека ќе настане. Па така се вели дека *"... заснованиот правен однос постои условно, и тоа под раскинлив услов. Имено ако не дојде до очекуваниот правен однос, заснованиот правен однос ја губи својата смисла т.е. престанува да постои, а она што на основа на него е дадено или сторено претставува правно неосноваано осиромашување за лицето кое нешто дало или сторило..."*²³

¹⁹ Галев Г., Дабовиќ Анастасовска Ј., *Облигационо право*, Скопје, 2008, стр. 774.

²⁰ Според чл. 66 од став 4 на ЗОО: " Се смета дека условот е остварен ако неговото остварување, спротивно на начелото на совесност и чесност, го спречи страната врз чиј товар е определен, а се смета дека не е остварен ако неговото остварување, спротивно на начелото на совесност и чесност, го предизвикува страната во чија корист е определен."

²¹ Радишиќ Ј., *Облигационо право, општи део*, Београд, 2004, стр. 298.

²² Ibid, стр. 299.

²³ Đorđević Živomir, Stanković Vladan, *Obligaciono pravo opšti deo*, Beograd, 1980, стр. 450.

Во правната теорија се истакнува потребата кај овој вид на стекнување без основа да се прави разлика помеѓу основ на договор и основ на стекнување без основа, како два поими кои почнувајќи од римското право па сè до ден денес не се докрај разграничени во правната теорија и правната практика.²⁴ Тука пред сè теоретичарите ги наведуваат случаите на двостранообврзувачки договори во кои едната страна ја извршила својата обврска во очекување дека и другата страна ќе ја изврши својата обврска, пример поради пропаѓање на предметот на обврската кој е индивидуално определена ствар или поради одбивање на другата страна да ја изврши обврската. За овие случаи се истакнува дека или воопшто не претставуваат стекнување без основа или не спаѓаат во категоријата на збогатување со оглед на основ кој не се остварил.²⁵

1.3. Исплата каде основот подоцна отпаднал (*condictio ob causam finitam*)

Во правото се можни ситуации кога едно лице ќе направи одредено исполнување со оглед на основ кој постои, а подоцна истиот основ отпаднал или престанал да постои. Во овие случаи едно лице на друго лице ќе му даде ствар која бил обврзан да ја даде, но правото му дава можност да ја бара стварта (исполнувањето) назад доколку престанал правниот основ примателот на стварта и понатаму да ја држи. Како пример во правната литература се среќава плаќањето на закупнина за стан за 6 месеци однапред, по што доаѓа до договорно раскинување на договорот пред истек на овој период. Се смета дека осиромашениот во овој случај треба да докаже кое дејствие довело до ваква ситуација, кој е правниот основ за таквото дејствие и отпаѓањето на правниот основ по преземање на дејствието.²⁶ Се вели дека овој вид на стекнување без основа е многу сличен со стекнувањето без основа до кое доаѓа поради ненастапување на успех (*condictio causa data causa non secuta*) каде претпоставки се едната страна да ѝ дала нешто на другата страна со намера да постигне некој успех, односно во редовни случаи тоа е другата страна да ја исполни својата обврска, како и претпоставката дека тој успех изостанал и другата страна не ја исполнила својата обврска.²⁷

Овој вид на стекнување без основа најчесто настанува кога едната страна ќе изврши обврска од договор кој подоцна ќе се поништи, договорно или еднострано ќе се раскине или неговото неисполнување ќе стане невозможно поради дејство на виша сила, па страната има право да бара

²⁴ Ibid, стр. 450.

²⁵ Ibid, стр. 450.

²⁶ Jakšić S., *Obligaciono pravo opšti dio*, Sarajevo, 1960, стр. 370.

²⁷ Ibid, стр. 370.

враќање на она што е исплатено.²⁸ Овие институти поврзани со стекнувањето без основа во современите правните системи се законски регулирани со правни правила за ништовност, раскинување на договор и невозможност за исполнување. Истите се уредени во нашиот ЗОО. Општото правило за ништовност на договорите гласи дека: *"Во случај на ништовност на договорот секоја договорна страна е должна да и го врати на другата сето она што го примила врз основаа на таквиот договор, а ако тоа не е можно, или ако природата на она што е исполнето му се спротивставува на враќањето, ќе се даде соодветен надомест во пари, според цените во време на донесувањето на судската одлука, доколку законот не определува ништо друго."*²⁹ Ако врз основа, пак, на рушлив договор кој е поништен било нешто исполнето, ќе се изврши враќање, а ако тоа не е можно или ако природата на тоа што е исполнето му се противи на враќањето, ќе се даде соодветен надомест во пари, а надоместот во пари се дава според цените во време на враќањето, односно донесувањето на судската одлука.³⁰ Овие две одредби се извор на стекнувањето без основа во случај на отпаѓање на правниот основ. Во овие случаи, доколку страната што треба да изврши враќање на стекнатото без основа не ја исполни својата обврска доброволно, другата страна има право на правна заштита согласно правилата за стекнување без основа. Во случајот кога примена на ова институтот раскинување на договор, основаното дејство што го има раскинувањето на договорот е тоа што со раскинувањето на договорот двете страни се ослободени од своите обврски, освен од обврската за надомест на евентуалната штета. Стекнувањето без основа настанува во случајот кога една страна го извршила договорот целосно или делумно и истата има право да ѝ се врати она што го дала. Ако двете страни имаат право да бараат враќање на даденото, заемните враќања се вршат според правилата за извршувањето на двостраните договори.³¹ Правилата за стекнување без основа се применуваат и во случаите на невозможност за исполнување на обврска за која не одговара ниту една од страните. Имено на ова изрично упатува и одредбата од членот 126 од ЗОО според која: *"Кога исполнувањето на обврската на едната страна во двостран договор станало невозможно поради настан за кој не е одговорна ни едната ни другата страна, се гаси и обврската на другата страна, а ако оваа исполнила нешто од својата обврска, може да бара враќање според правилата за враќање за стекнато без основа."* Ситуацијата е поинаква во случаите кога невозможност за исполнување се должи на субјективна одговорност на одредено лице, и тогаш правната уреденост на односот и

²⁸ Галев Г., Дабовиќ Анастасовска Ј., *Облигационо право*, Скопје, 2008, стр. 774.

²⁹ Член 96 став 1 од ЗОО.

³⁰ Член 105 од ЗОО.

³¹ Член 121 од ЗОО.

поинаква и различна од настанувањето на стекнување без основа како облигација.³²

Во споредбеноправната судска практика се среќаваме со стојалишта дека стекнувањето без основа не се јавува во сите случаи во кои правниот основ отпаднал или судот го поништил. Имено во компаративната судската практика³³ се среќаваме со случај каде тужителот - правно лице бара поврат на уплатени средства од тужениот – електродистрибуција, по основа на стекнување без основа. Помеѓу нив бил склучен договор за испорака на електрична енергија, а висината на надоместот ила одредена според одлука на тужениот, одлука која подоцна ила укината од Уставен суд бидејќи не била објавена на начин пропишан за објавување на општ акт. Тужителот барал враќање на платеното врз основаа на укинатата одлука, но судот го одбил неговото барање, сметајќи дека во конкретниот случај не постои стекнување без основа од страна на тужениот, туку дека тужениот наплатил за испорачаното, а основот на наплатата бил договорот склучен со тужителот, а не одлуката.³⁴

2. Стекнување без основа со дејствие на збогатениот

Во случајот на стекнување без основа поради дејствие на збогатениот, по правило се работи за недозволен дејствија со кои едно лице не стекнува права, туку неосновано присвојува туѓ имот.³⁵ Се смета дека најзначаен случај на овој вид стекнување без основа е употреба на туѓи ствари во своја корист.³⁶ Во судската практика се среќаваме со ставовите дека под употреба на туѓа ствар се подразбира такво користење на ствартата при што таа се претвара во нешто друго или престанува да постои, а користа која е остварена со таквата употреба на ствартата, дури и совесниот стекнувач е должен да му ја надомести на имателот на ствартата.³⁷

³² Според член 127 од ЗОО: "Кога исполнувањето на обврската на едната страна во двостран договор станало невозможно поради настан за кој одговара другата страна, нејзината обврска се гаси, а таа го задржува своето побарување спрема другата страна, со тоа што се намалува за онолку колку што таа можела да има корист од ослободувањето од сопствената обврска. Таа страна е должна да и ги отстапи на другата страна сите права што би ги имала спрема трети лица во врска со предметот на својата обврска чие исполнување станало невозможно."

³³ Vs. FBiH, Pž.309/97, од 27.01.1998 година, Bilten SPVs FBiH1/98-30.

³⁴ Vikić A., *Obligaciono pravo, opći dio*, Sarajevo, 2007, стр. 253.

³⁵ Радишиќ Ј., *Облигационо право, општи део*, Београд, 2004, стр. 295.

³⁶ Ibid.

³⁷ Се работи за Заклучок од советувањето на највисоките судови во бивша СФРЈ од 13 и 14.06.1984 година, според Чавдар Кирил, Чавдар Кимо, Закон за облигационите 588

Дејствието превземено од збогатениот може да биде противправно штетно дејствие кое повлекува граѓанско-правна одговорност за надомест на штета или дејствие од друг вид.³⁸ Доколку до збогатување дошло со дејствие што повлекува граѓанско-правна одговорност, а воедно се исполнети и останатите услови за настанување на одговорност за штета, осиромашениот има можност да избере дали ќе бара надомест на штета или ќе бара примена на правилата за стекнување без основа.

Во правната теорија се зборува за две ситуации кои можат да настанат кај стекнувањето без основа по пат на недозволено дејствие на збогатениот: првиот случај е кога помеѓу осиромашениот и збогатениот не постоел никаков правен однос, а вториот случај е кога помеѓу нив постоел одреден правен однос, но збогатениот немал овластување или право врз основа на постоечкиот однос да го превземе дејствието со кое се збогатил. Во вториот случај осиромашениот има право да бара враќање само на она што збогатениот го прибавил со правно неоснованото дејствие, а не и на она што осиромашениот го дал на основа на правниот однос кој постои меѓу нив – на пример да бара враќање на надоместот кој го платил за чување на стварта. Осиромашениот во овој случај треба прво да го прекине правниот однос, со раскин или на друг начин, па дури потоа да го постави барањето за стекнување без основа.³⁹

Одредбата од нашиот ЗОО која го уредува овој вид на стекнување без основа е членот 208 според кој: "*Кога некој ќе употреби туѓ предмет во своја корист, имателот може да бара, независно од правото на надомест на штетата или во отсуство на таа, да му ја надомести овој користа што ја имал од употребата.*" Во оваа одредба се доведуваат во корелација правото на надомест на штета и стекнувањето без основаа како два различни облигациони односи. Во конкретен случај, непостоење на правото на надомест на штета може да биде резултат на настапување на застареност. Оваа правна можност се заснова и во одредбата на ЗОО според која по настапувањето на застареност на правото да бара надомест на штетата, оштетениот може да бара од одговорното лице, според правилата кои важат во случај на стекнување без основа, да му го отстапи она што го добил со дејствието со кое е причинета

односи, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар, Агенција Академик, Скопје, 2008, стр. 422. Имено, во овој заклучок се прави разликување помеѓу поимот користење на туѓа ствар во облигационоправна смисла – од аспект на стекнување без основа со користење на туѓа ствар од една страна и користење на туѓа ствар од аспект на стварноправните односи. Во вториот случај се смета дека овој поим опфаќа употреба при која идентитетот на стварта останува сочуван со можност смалување на вредноста поради употребата и совесниот држател, односно стекнувач не е должен да плати надоместок за таквото користење на стварите за времето додека бил совесен.

³⁸ Đorđević Ž., Stanković V., *Obligaciono pravo opšti deo*, Beograd, 1980, стр. 451.

³⁹Ibid.

штетата, а правото на оштетениот да бара од одговорното лице да му го отстапи она што го добило со дејствието со кое е причинета штетата застарува со истекот на последниот ден на општиот рок на застареност.⁴⁰

Според правната теорија, за користење на туѓа ствар во своја корист се смета и преработување на туѓи ствари, градење со туѓ материјал на свое земјиште под услов оној **кој ја употребил туѓата ствар да стекнал право на сопственост на новата ствар.**⁴¹ Стекнувањето на сопственост според македонското право е уредено во нашиот Закон за сопственост и други стварни права (во натамошниот текст, ЗСИДСП).⁴² Од интерес за стекнувањето без основа, поконкретно за овој вид, се законските одредби за стекнување на сопственост врз основа на закон според кои правото на сопственост се стекнува со создавање нова ствар, со мешање и спојување, со градење на земјиште, со одржување, со одвојување на плодовите, со стекнување сопственост од несопственик, со окупација и во други случаи определени со закон.⁴³

Со оглед на гледиште во правната теорија дека во овие случаи облигацијата настанува под услов збогатениот да се стекнал со право на сопственост на новата ствар, можеме да заклучиме дека како страна на збогатен во овој случај на стекнување без основа може да се јават⁴⁴:

- лицето кое од туѓ материјал изработил со свој труд нова ствар. Согласно закон таа ствар му припаѓа нему, во случај кога бил совесен и ако вредноста на трудот е поголема од вредноста на материјалот, но тој е должен да ја надомести вредноста на материјалот
- дотогашните сопственици на ствари што им припаѓаат на различни сопственици кои се измешани или споени, така што не можат да се раздвојат без значителна штета или без несразмерни трошоци, и тоа сразмерно со вредноста што одделни ствари ја имале во моментот на мешањето или спојувањето. На новата ствар настанува право на сосопственост
- совесниот сопственик во случај на мешање и спојување на ствари од различни сопственици од кои едниот бил несвесен. Совесниот сопственик може да бара, во рок од една година од денот на мешањето или спојувањето настварите, целата ствар да му припадне во

⁴⁰ Член 198 од ЗОО.

⁴¹ Радишиќ Ј., *Облигационо право, опити део*, Београд, 2004, стр. 299.

⁴² Службен весник на Република Македонија" број 18/2001, 92/2008, 139/2009 и 35/2010.

⁴³ Член 113 од ЗСИДСП.

⁴⁴ Член 114 И 115 од ЗСИДСП.

сопственост или истата ствар даму припадне на несовесниот сопственик, а тој да му ја надомести вредноста на неговата ствар.

- ако од двете измешани или споени ствари едната има незначителна вредност во однос на другата, сопственикот на другата ствар стекнува право на сопственост на новата ствар со обврска да му ја надомести вредноста на лицето кое со тоа го загубило правото на сопственост на стварта.

-

3. Стекнување без основа со дејствие на трет

Постојат случаи во кои имотот на едно лице ќе се зголеми како резултат на дејствие на трето лице. Нашиот ЗОО ги регулира овие случаи со одредбата во членот 206 според која: "Ако некој употребил свој или туѓ предмет во корист на трет, а нема услови за примена на правилата за рабатоводство без налог, третиот е должен да го врати предметот, односно ако не е можно тоа, да ја надомести неговата вредност." Во правната литература како примери за овој вид на стекнување без основа се наведува и случајот кога некој ќе помеша или спои движни ствари на различни сопственици,⁴⁵ или кога трето лице си да или сади на туѓо земјиште, користејќи туѓ материјал, кој не припаѓа ниту на него, ниту на сопственикот на земјиштето, или кога едно лице ќе изврши туѓа работа, со туѓи средства.⁴⁶ Во правната теорија се смета дека за постоењето на овој вид на стекнување без основа не е од значење дали постои правен основ или не постои правен основ на кој третото лице го превземало дејствието. Единствено од значење за постоење на стекнување без основа со дејство на трето лице е да не постои правна основа помеѓу лицата кои се доведени во ситуација на неосновано збогатување – збогатениот и осиромашениот.⁴⁷ Во одредени случаи на стекнување без основа со дејствие на трето лице, односно во случаите на мешање, спојување, сидање или садење, на стекнувањето без основа му претходи едно стварноправно прашање – кој е сопственик на новосоздадената ствар. Значењето е суштествено бидејќи на овој начин се определуваат страните на облигациониот однос, односно кој е осиромашен а кој е збогатен, а со тоа се определува и лицето кое има право да бара реституција според правилата за стекнување без основа. Ова претходно прашање не постои единствено кога овој вид на стекнување без основа настанува кога трето лице извршило туѓа работа, со туѓи средства.⁴⁸

⁴⁵Радишиќ Ј., Облигационо право, општи део, Београд, 2004, стр. 300.

⁴⁶Đorđević Ž., Stanković V., *Obligaciono pravo opšti deo*, Beograd, 1980, стр. 453.

⁴⁷Ibid, стр. 453.

⁴⁸Ibid, стр. 453.

Овој вид на стекнување без основа е многу сличен со стекнувањето без основа со користење на туѓа ствар во своја корист, посебно кога се работи за случаеви на мешање и спојување на ствари. Иако постои суштествена разлика – а тоа е појавата на трет субјект, односно дејствие на трето лице, сепак и во двата случаи настанувањето на стекнување без основа е условено од непостоењето на правен основ помеѓу збогатениот и осиромашениот, независно со чие дејствие е причинето збогатувањето/осиромашувањето. Уште повеќе што и во двата случаи кога се работи за мешање, спојување, градење, садење, потребно е најпрво определување на сопственичкоправниот однос согласно стварноправните прописи, за да може да се определат страните на облигацијата стекнување без основа – кој е збогатен, а кој е осиромашен.

4. Стекнување без основа со надворешен настан

Во правната теорија како пример за овој вид на стекнување без основа се наведува и случајот кога до помешување и спојување на ствари на различни сопственици, ќе дојде како резултат на надворешен настан (природна непогода како поплава, земјотрес, олуја и слично).⁴⁹ Се работи за настан кој не спаѓа во човечки дејности. Во случај кога ќе дојде до мешање и спојување на ствари најпрво треба да се одговори на прашањето – кој е сопственикот на новата ствар.⁵⁰ Сопственикот на новата ствар ќе се определи според одредбите на нашиот ЗСИДСП. Имено нашето стварно право регулира неколку случаи на помешување и спојување на ствари како резултат на надворешни настани и тоа: промена на речно корито, отцепување на земјиште, припојување и таложење и создавање на остров. Сите овие случаи се регулирани како стварниправни односи во рамките на стекнувањето на право на сопственост врз основа на закон. Содржината на односот кој тие го регулираат е создавање на стварни права и овластувања кои произлегуваат од нив. Истите треба да се разликуваат од содржината на облигационоправниот однос кој исто така настанува на овој начин. Во правната теорија и во некои закони овој случај на стекнување без основа се сведува на употреба на туѓи ствари во своја корист.⁵¹

Лицето на кое ќе му припадне стварта во смисла на облигацијата за која зборуваме претставува стекнувач без основа, односно лице кое се збогатило без основа и истото има обврска да ја надомести вредноста на своето стекнување без основа. Во правната теорија се смета дека во ваков случај осиромашениот има право на *condictio sine causa* во потесна смисла на зборот.⁵²

⁴⁹Радишиќ Ј., Облигационо право, општи део, Београд, 2004, стр. 300.

⁵⁰Đorđević Ž., Stanković V., *Obligaciono pravo opšti deo*, Београд, 1980, стр. 453.

⁵¹Milošević Lj., *Obligaciono pravo*, Savremena administracija, Београд, 1982, стр. 209.

⁵²Ibid стр. 300.

Со оглед на фактот дека за овој вид на стекнување без основа во нашиот ЗОО не постојат посебни одредби, за содржината на облигациониот однос ќе се применат општите правила за стекнување без основа.

Заклучок

Анализата на видовите на стекнување без основа преку призмата на правната теорија, законодавството и судската практика покажа дека се работи за облигационен однос кој им е познат на правните системи уште од најстари времиња, облигација која уште во римското право била изделена од останатите општествени и правни односи и уредена посебно. Како општествен однос стекнувањето без основа допира, а во одредени случаи и се преклопува со останатите облигациони односи – облигационите односи што настануваат со причинување на штета и работорводство без налог, како и со стварно-правните односи, поточно со одредени случаи на стекнување на право на сопственост врз основа на закон. Целта на постоењето на стекнувањето без основа е да послужи како еден супсидијарен извор на облигациите кој ќе се применува во случаите кога побарувањето на едно лице неможе да се изведе од сопственоста, одредено правно дело, работорството ез налог, граѓанско-правната одговорност за штета. Крајната цел на стекнувањето без основа е корегирање на повреда на начелото на еквивалентност во поширока смисла на зборот и враќање на материјалните вредности на оној субјект на кој му припаѓаат според правото. И покрај ваквото суштествено значење на стекнувањето без основа за субјектите во правниот систем, како и покрај долговековната традиција на постоење како правно уреден облигационен однос, нашата анализа покажа дека се работи за подзаборавен облигационен однос, како од правната теорија, така и од законодавецот. Правната теорија која беше предмет на анализа прави одредени класификации на видовите на стекнување без основа, но нивното проучување е далеку од детално и сеопфатно. Таквиот доктринарен пристап е недоследен и несоодветен на тежината и конфузноста кои во себе ги содржат различните видови на стекнување без основа, посебно во поглед на случаите кои тешко се разликуваат или кај кои постои преклопување меѓу одделни видови на стекнувања без основа, или меѓу нив и сличните стварноправни односи. Ваквата состојба на доктринарен терен е само отежната со пристапот на законодавецот, кој содржи минимален број на одредби кои ги уредуваат видовите на стекнување без основа, а одредени случаи, како што е стекнувањето без основа со надворешен настан, воопшто и не се регулирани. При непостоење на посебни одредби за одделен вид на стекнување без основа применливи се општите правила за стекнување без основа, но истите неможат да понудат олеснување на ситуацијата и отстранување на целата конфузност што се создава при уредување на овие

односи бидејќи во законот се содржани во мал број со уште помал опфат на уредување.

Како резултат на сето изложено погоре сметаме дека законодавецот, како и правната теорија воопшто не нудат доследна поддршка за судската практика и правната практика при остварување на видовите на стекнување без основа, што остава простор за понизок степен на заштита на осиромашените лица, односно лицата кои имаат право на враќање на стекнатото без основ.

ЛИТЕРАТУРА

- Bikić Abeđin, *Obligaciono pravo, opći dio*, Sarajevo, 2007;
Đorđević Živomir, Stanković Vladan, *Obligaciono pravo opšti deo*, Beograd, 1980;
Đurović Radomir, Dragičević Momir, *Obligaciono pravo sa poslovima prometa*, Savremena administracija, Beograd, 1980;
Jakšić Stevan, *Obligaciono pravo opšti dio*, Sarajevo, 1960;
Milošević Ljubiša, *Obligaciono pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1982;
Perović Slobodan, Stojanović Dragoljub, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Novi Sad, 1980
Антић Оливер, *Облигационо право*, Београд, 2009;
Галев Гале, Дабовиќ Анастасовска Јадранка, *Облигационо право*, Скопје, 2008;
Закон за облигационите односи "Службен весник на Република Македонија" бр. 18/2001, 78/2001, 04/2002, 59/2002, 05/2003, 84/2008, 81/2009, 161/2009 и 123/2013;
Закон за сопственост и други стварни права "Службен весник на Република Македонија" број 18/2001, 92/2008, 139/2009 и 35/2010;
Радишиќ Јаков, *Облигационо право, општи део*, Београд, 2004;
Чавдар Кирил, Чавдар Кимо, *Закон за облигационите односи, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар*, Агенција Академик, Скопје, 2008.